

חינוך לאמונה

חינוך לאמונה

"אשרי הגבר אשר שם ד' מבטחו" (תהלים מ:ה). אשריהו! הוא יודע מאין בא ולאן הוא הולך, ולפנוי מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון. הוא יודע, שמאחורינו תוהו ובוהו ולפנינו ימות המשיח, ואottonו בראש ה' בצלמו והטיל עליו לעובד אותו ולהתקן עולם במלכות שדי. הוא פותח יומו ב"מודה אני לפניו מלך חי וקיים" ומסימנו ב"ה' לי ולא אירא". הוא יודע כי "טוב אהricht דבר מראשיתו, טוב אריך רוח מגבה-דרוח". ביום טובה הוא בטוב ובבום רעה מהרעה: "גם את זה לעוז מת זה עשה האלוהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה". רע לו — לא יטיל אשמה על הגורל, טוב לו — ישמח בחלקו. יומם-יום יאמר לעצמו: "את האלוהים ירא ואת מצוותיו שומר כי זה כל האדם". ואם יבוא יומו ילק בהשקט לעולם האמת באמרו לה' "נעימות בימינך נצח".

ושאינו מאמין — לאפשר לטיע בידו להגיע לאמונה? או שמא בשמים היא לאמור: מי יעלה לנו השמיימה ויקחה? או שמא חיבת היא להיות נטוועה בלב האדם מראשיתו, ואם אין הנטע קיים אין תקווה להצמיחו? או האם ניתן לבני אדם — להוריהם, למוחנכים, לידידים ולחרדים — לחורש ולנטוע עד שיגדל עץ החיים? העיון והגסyon מראים שהכל בידי שמים חזק מיראת שמים". היא ניתנה בידי אדם לנטעה, לגדרה, לחזקה ולהأدירה.

יש ולפנינו נמצאת אדמה בור, אדם שאיןו מאמין. אין הוא מתעניין בבעיות הנצח. הוא הולך בדרכו, עושה את מלאכתו ומרוויח את לחמו, הוא עובד כדי לחיות וחיה כדי לעבוד, וחזור חלילה. אם הוא מצלייה, ברור לו שכחחו ועצם ידו עשה לו את החיל הזה. אם הוא נכשל, אחד רים הכספי ה"מצב" אשם, תנאי השוק או המשבר הכלכלי. את שעות הפנאי הוא מבלה כדי לבנותן, אם בעל תרבות הוא — באופן געליה יותר, ואם לאו — בשתייה, במשחק ב קלפים, בקוביה וعود כהנת

וכהנה, הצד השווה בשניהם — הרצון כי יחולף הזמן הפנוּי מעבודת סדרה. דעתו נתונה רק לשאלות שחיי יום מביאים אתם. אין הוא מריגש בעין פקוחה מלמעלה ואין הוא שואל למה ולשם מה הוא נמצא עלי אדמות.

לגביו אנשים מסווג זה שומה علينا הפקודה עתיקת היוםין: "שאינו יודע לשאול — את פתח לו". ודאי לא כל אחד רשאי לעורר את היישן. מי שמקבל עליו תפקיד זה חייב להתקונן ולדעת את הקריאה הנכונה בה יעיר את הנרדם ומה תשובה ישיב לכשישיאל. המהןך יחשוב היטב, אם לא חל עליו הצו של "אל תעירו ועל תעוררדו". יקשוט עצמו קודם כדי להיות חומרה אשר עליה ניתן לבנות טירת כסף. עליו לדעת תורה וחכמה ולהתעמק במה ששאלו דוד דוד ושאליו ומה השיבו דור דור ודורשו. רק אז רשאי הוא לעשות את המלאכה, שיש לעשותה בהתאם לטבע הספקן והשואל. לעיתים יש להתחיל בנימוקים תועלתי-תיים, כגון: איך אפשר להסדיר את החיים באופן הנכון אם אין יודעים למה חיים? היבנה אדם בית בily לדעת את העתידים לדור בו? היכנס אדם לרכבת בily לדעת את כיוון נסיעתיה? היבחר לו מקצוע בily לדעת תוכנו, אופיו וסיכוייו? האפשר לחנוך ילדים ללא מטרת ברורה? האם יתכן תכונן שאינו מסתמך על ידיעת העבר וקביעת מגמה ברורה לעתיד? כלום ירפא הרופא לא ידעת מקור המחללה וטיבותיה? האם עורך-דין יקבל עליו עריבת משפט מבלי לדעת את השתלשלות הדבר-רים שהגרמה לתביעה? וכי ינהל מדינאי את מדיניות ארצו לא ידעת עברה של ארציו ושאיופתיה לעתיד? ואם נשיב בשלילה על כל אלה תעללה מלאיה השאלה: איך יכול אדם לבזבזו את הדבר היקר ביותר שבידיו — את חייו בily לבטsem היטב על ידיעת העבר ועל תכונן העתיד? השאלה "dry מאין אתה ולאן אתה הוילך" תוסבר לבני אדם אשר אין דרך אחרת מובילה אליהם חוץ מן הטעטלתי. את הדרך זאת כבר לימד סוקרטס כפי המתואר בדיאלוגים של אפלטון.

אחרים אפשר לתפос בסקרנותם. סקרנות היא אחת התכונות הנפוצות ביותר וייש בה גוונים הרבה. אנשים ריקניים סקרנים למתרחש אצל הולמתם, להוננו ולהנכנותו, לרמת חייו ולהזאותיו, לחייו הפרטיים והמשפחתיים. אפשר להאהzo בזה ולהראות שכל זה בא כדי למלא

חלל ריק. כאוטו פחד שהיה ידוע בטבע (Horror Vacui) "פחד בפני החלל הריק" בלאו^ז קיים גם פחד בנפשם ובדרותם של בני אדם. ואם אין להם דבר אחר למלא בו את החלל הריק שבנפשם, מלאים הם אותו בסקרנות לדברים בטלים. אולם את אותה סקרנות אפשר לכוון לדברים מעולים. כידע מוכרים שני טיפוסים בין המתילים. האחד מציב לו מראש מטרה ולעכבר מטרה זו הוא הולך, ואילו השני מטה את צעדיו לפি סקרנותו ברצונו לראות "מה נמצא מאחוריו הפינה", או "מה רואים מן הפסגה". סקרנות כזו היא פוריה היא. היא יוצרת את האנשימים המגלים ארצוות חדשות או דרכיהם חדשות. הסקרן, הרוצה לדעת מה מעבר לגבול או מה נדראת מן הפסגה, הוא אב-טיפוס לבבלי מדע ולבבלי תגליות. לכבות שיצר הסקרנות, דבר קשה הוא למדרי, אולם אין גם צורך בכך, יש רק לכוון יצר זה למטרות חשובות במקום לבתי חשבות. ומה יכול להיות חשוב יותר משתי השאלות שהן ארבע: "מאיין אתה ולאן אתה הולך". שתי שאלות לפרט, ושתי שאלות لأنושות כולה.

בבוננו ללמד נוכל להיאחז לעתים במעשה פשוט שעשה אותו אדם. לתומו עשה דבר טוב — וזה כלל להכחיש שאנשים ריקניים עושים לעיתים דברים טובים. לדוגמה: הם תומכים בעניים ובנחשלים. עושים הם זאת מתוך רגש טבעי שבלבם ולא כל מחשבה מיוחדת. אפשר להסתמך על זאת ולשאול: מדווע עשית את הדבר הזה? הרי החבוץ פשוט מראה בכיוול, שכל מה שנתקן נותן לו לוחץ יהסר לך. אם כל חיך מסודרים לפי הרגל להרוויח כדי לחיות ולהציג את דוב העושר והאושר שאפשר להשיג, מדווע לקחת משלך וננת לולתך? אולי יתרה מכך הנשאל בתחילת ווישתדל להסביר את מעשיו בתగיון ובשלל קרabbתו הדדי של האנושות. היום הוא הנוטן, מחר הוא יכול להיות המקבל. לא קשה יהיה להוכיח לנו, ש מבחינה זו אין הצדקה למעשיו הטוב. הנה לגביו מקרים אחרים אין גוג בביטחון: "שלחה לחמן על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו" — אינו שייך לעצמות שהשכל הקייר יכול להצדיקן. בעל כרחו יודה איפוא בעל השיכחה כי הוא פועל מתוך רגש לבו שדחופו למעשה. ואם תלחצנו הלהה: רגש חזק כזה אשר דחף אותך לפעול בנגד לאינטנסים שלך, האם אין אתה מחייב לבי-

דוק אותו, — מה טבעו ומה שורשו ומניין עצמותו? הנה והוא עולה לך בהרבה כסף! שמא צריך להלום נגדו ולא להניח לו להשפי עליך. אולי להיפך: אולי צריך דזוקא לחזקו ולפתחו כי הנה רואים אנו שהרבה אנשים מודרניים על-ידי רגשות כאלה. אם לא — מניין כל מפעלי הצדקה לסוגיהם ולמיניהם? האם מקרה הוא שדוחיפה זו הביאה דבבות אנשים אחים ליסוד בתיהם יתומים ומושבי זקנים, קופות הצדקה ו קופות גמילות-חסד, מוסדות לנכים ומטבחים עם וכדי, וכך. האם גילו חוקי הטבע דבר דומה בין יתר הברואים? ואם לאו — האם יכול להיות כאן סימן למה שנאמר על האדם, שהוא "נברא בצלם אלוהים"? אם רצונך לבדוק מה עדריך — להשתמש בכל כספך להנתך או להמשיך תחת כסף לצדקה, אין לך ברירה אלא להתענין "מאיין אתה ולאן אתה הולך".

אני רוצה לעמוד על כל הדרכים ועל כל ההודמנויות ועל כל האפשרויות להניע בני אדם להרהורם. רבת גוננים היא האנושות. האחד נוח יותר בימי שמחה והאחר בזמן אבל, האחד — בזמן שמצפונו מתעורר על מעשה שעשה, ואתה עמידה עליו מהות המצחון. השני — בזמן שנולד לו ילד והוא מתלבט בשאלת חינוך הילדים. האחד — בזמן שהוא דוגל בגבורה (גבורה מה היא ומדוע היא משובחת?) והשני — בזמן שהוא משבח את החירות (חרות מהמה וחירות לשם מה?). קיצו רוחו של דבר: חihilת כל חינוך לאמונה היא להביא את בני האדם לשאלת השאלות: "מאיין אתה ולאן אתה הולך".

משמעות ומדד

דיברנו על סוגי בני אדם שמתוך ריקנותם שבלבם אינם מאמינים והרי איןנו כיצד לעורר בלבם את השאלה היסודית. מכאן ואילך נוכל לאחד את הדיוון על אודותם עם הדיוון על טיפוס שני. יש ובן אדם רחוק מראיקנות. להיפך — הוא מטפל וחזר ומטפל בעניות עמוקות. אולם הוא כלו נתון — לפחות ביודעין, מעל לסתף הכרתו — לשפטון השכל. ברוי לו שרוב הבעיות החשובות כבר מצאו את תשובה תייחן עם התקדים מות המדע. ואוthon בעיות שטרם נפתרו, תפתרנה בדרך זו — ורק בדרך זו — במירוץ הזמן. ואל יחשוב הקורא כי כוונתי בדברי הבאים

לולול במדוע. כלל וכלל לא. אדרבה! מצוים אנו להשתמש בכל הכלוחות שניתנו לנו עליידי בורא העולם. וכוח השכל הוא בודאי מן ההשופטים ביניהם. علينا לחקור וללמוד מה שניתן לחקרה וללימודה. לא בכדי קבעו הו"ל ברכיה מיוחדת "שהליך מחכמתו לבשר ודם". וכבר פסק הרמב"ם ז"ל "שיתובון האדם במעשיו ובראוינו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ" (הלכות יסודי התורה ב' ב'). ואין התבוננות כזו בליל מחקר ומדע. ומחוביים אנו גם מבחינה מעשית — כדי לקדם את העולם, וגם מבחינה עניינית — כדי לדעת את ה', להתעמק בחכמה ובמדוע. ממשליאו: אנו יודעים ש"יראת ה'" ראשית דעת" אבל ממשליב: גוֹ אנו גם יודעים את היופכו של משפט זה: בינה ותבונה מביאים ליראת ה' ודעת אלוהים. לפיכך אין ספק שעליינו להעמיק חקר וללמוד חכמה ומדע ולפild את חניכינו לעשות כמנו.

אולם אין לנו צרכים להפרינו ולהגוזים בכך. אין להניח שקיימת דרך אחד בלבד להבין ולהכיר, היא דרך החקירה והמדוע. אל לנו לחשוב כי רק מה שהמזהר והמדוע מאשרים היא אמת, ורק זו אמת היא וכי ככל אמת. מי שהושב כך קרben הוא לאמונה טפלה. וכמה צדדים לטעות זו:

(א) חביבים לנו להשתמש בכל הכלוחות שניתנו לנו, וכוח השכל הוא רק אחד מהם. האמונה מושתתת על כוח שני, על כוח הרגש והאינטואיציה. הכוח הזה מקשר את האדם באופן בלתי אפשרי לעולם הדומם והחי. אין לו הדיקנות של כוח השכל אבל הוא מקיף ורב גווני. אם ישאלו מה הביא יותר אוشر לבריות, השכל או הרגש, תהא התשובה בה בלי ספק: הרגש! הוא דוחף יותר מן השכל לפעול להזנת הזולות. הרגש מאפשר לאדם לכ庵ב את כאבו של הזולות. הרגש מניעו למעט את סבל הזולות. אדם המרגיש את עצמו בטוב, רוצה לראות גם אחרים באושרם. אדם שסבל בימי נעריו והגיע לחיי סיפוק בשנות העמידה, זכרונות רגשותיו ולא זכרונות שכלו מעוררים אותו לעזרה לאחרים להציג מה שהוא השיג. על כן בל נפרי בהעדרת כוח השכל על חשבונו כוח הרגש. השכלתנים למןיהם רוצחים שנחשוב כי רק אתם האמת. כל הסתכלות במתරחש עלי אדמות מראה שלא כן הדבר. האנושות

היתה סובלת הרבה יותר ממה שהוא סובלות ביום, אילו היו בונים את הכל על כוח השכל בלבד.

הכרה הזאת השווה היא לכל מי שרצו לחנן לאמונה. כי הלחמים נגד האמונה משתדלים לעורר רגשי נחיתות בין אלה הסומכים על רגשותיהם בהיותם מאמינים בני מאמנים.

(ב) אם רוצים אנו להטיר את המכשול הזה מדרך חניכינו علينا לצער צעד נוספת. علينا לפקוח את עיני חניכינו עד שיראו שגם המדע מבוסס הוא על אמונה. אנו רואים זאת לפחות בשני אופנים:

ראשית: המדע מתחילה בקביעת "אכטיווות", כאמור: יסודי יסודות אשר אין להם הוכחה. אם הגיאומטריה האבלידית קובעת ש"דרך נקודה מחוץ לישר אי-אפשר להעביר יותר ממקביל אחד לישר", אז היא עצמה אינה טעונה שאפשר להוכיח זאת. ובכל זאת כלל זה, ואחרים כאלה אין להם הוכחה, מונחים ביסוד כל המדע. יוצא שהמדע המדויק מושתת הוא על משפטים שרק אמונהנו — ולא הוכחות — אומרת לנו שהם נכונים.

שנית: כל מדע גיטוי בניו על האמונה שנוטוי הנעשה פעמים רבות ובכל פעם הביא לאותן התוצאות,ibiaו אותן גם בעתיד אם ייעשה עוד פעמים אין ספור. ברור שאין זו אלא אמונה, כי הוכחה שאמןן כן הדבר אינה יכולה להנתן אלא אחורי עשיית הנוטוי ה"אחדון".

בוררים ועמי ארצות חושבים שהמדע מגיע ל"תוצאות ודאיות". איש מדע עצמו לא יטען טענה זו. הוא יגיד לך ששיעור תלמי היו נחשביות בות כבתוות עד שעירען קופרניקוס. המכנית של ניוטון בטוחה הייתה עד שעדרה איינשטיין. תורות האור היו כבר פעמים בטוחות ופערמים נתעררו. אין זה כשלונו של המדע כי אם היינו הגדול. דבר הנקבע על ידו ודאי היה עד שיבוא מחקר חדש ויערערו. וכל זה לא להשפלה כבודו של המדע נאמר. כי זה גודלו וחזותו, כי נבדק הוא יום חדש ומוכן יום יום לשנות יסודותיו. הרבר נאמר רק ככלאי אלה החושבים כי "אין צורך באמונה — המדע יענה את הכל". יש כלל ידוע: "דיברה תורה בלשון בני אדם", בלשון שהדור אשר בו ניתנה היה מסוגל להבין אותה. מכנה עושה גם המדע. הוא מדבר בכל דור בשפת דורו, ומדור לדור צרכיים ללמידה אותו מחדש.

וועוד סייגים למדע: אין הוא מגיע ל"בראשית" ולא לאחרית הימים". לפיכך אין גם בכוחו לקבוע מגמה לבני אדם. המדע רואה לפני הומר ואנרגיה (אשר לפי ההבנה של היום לא שניים הם כי אם אחד המופיע בצורות שונות). אם המדע רואה לפני חומר מורכב הוא יכול להפרידו לחלקיו. הוא יכול לחקור תהליכי שינוי מהומר אחד לשנהו, מהומר لأنרגיה וחומר חילילה. אין הוא יכול לחזור לעבר הקדום בטרם היו חומר ואנרגיה קיימים. במדעי הטבע קיים חוק ההתמדה: חומר ואנרגיה פושטים צורה ולובשים צורה. אין הם מוסיים פים מאומה ואין הם גורעים מאומה. בתוך הטבע הסדר-הכל של חומר ואנרגיה הוא ללא שינוי¹. אין נקודת אחיזה במדע לפטור את בעיית "ماין באט" לגבי הטבע, ומיליא גם לא את שאלת "לאן אתה הולך". גבולות אלה מונעים גם מן המדע להראות לאנווש לאן ללכת. היו עמים שדגלו באידיאל של הכוח. מוגמתם הייתה לחתש למותם ואפילה לחרגו במזידיהם. כל תשומת לבם הייתה מופנית לחזק. שאיפתם הייתה שיבוא הזמן וכל העם יהיה מורכב רק מחזקם וישר תسلط על העולם. והוא עמים אחרים שציוו על בנייהם להגן על החילש, החולה, הנחשול והעוני ולא לחתש לחזק להשתלט עליהם. המדע אינו יכול להכריע בין שתי תפישות אלו. מבחינה מדעית יש פנים לכך ויש פנים לכך. רק מי שיוצא מהחזק לגבולות המדע יכול להגיע לתשובה על השאלה "לאן אתה הולך".

האמונה הטבעית ותשובה

הבנו את החניך ששאל את השאלות הנצחיות הללו והראינו לו שאין למדע תשובה עליהם. נשתדל להביע על התשובה של האמונה. נבנה לשתי צורות של האמונה, או אם תרצו לומר לאמונה על פי שני מקורות: אמונה טبيعית משותפת לאנושות ואמונה מיוחדת שהגיעה אלינו מאבות אבותינו.

האמונה הטבעית אינה מסתפקת בשיבה מתופעות העולם הנראות לעין למצבים קודמים, עד לגבול של חומר פרימיטיבי. האמונה ממשי-

¹ דנתי בשאלת האם בither פירוט בספריו "דורנו מול שאלות הנצח" לעיל עמי 74–75 ואין צורך לתזוז כאן על הנאמר שם.

כה ושאלת: "מנין בא החומר? האם מלאיו נוצר או מיידי בORA יצא". והנה המ דעת אוסר על האמונה את התשובה "מלאיו" כי בתחום הטבע אין בריאה "יש מאין". בריאה "יש מאין" יכולה אפילו לבוא רק ממי שנמצא מחוץ לטבע ומעל לטבע. ולזאת אנו קוראים אמרונה טבעית, כי מזרחה שמש עד מבאו האמונה כך האנושות. האמונה הייתה אמונה בעלת גוונים שונים, אולי היום יודעים כי בכל פינות תבל התחלת האמונה במונוטאיסם וירדה רק אחרי כן לפוליטיאיסם. האמונה הטבעית שאלת אם השאלה נתנה זאת התשובה: אין בריאה בלי בודהה.¹

אמונה זו נתזקה יותר וייתר כשתנטלה החקיות שבטבע. אם עוד אפשר היה אולי להאמין (איך?) שהעולם נוצר ללא בריאה לא יכולה אניותות לקבל הנחה כזו על עולם המתנהג לפי הוקיות. ובנידון זה אין הבדל לגבי התפישות השונות של החקיות. היו שאמרו כי חוקי הטבע פועלים על כל חלק וחלק, היום אומרים כי תמיד רק הרוב המכריע של כל החלקים פועל בהתאם לחוק, ועל ידי זה העולם המקרוסקופי מתנהג לפי הוקיות. יש רואים את החקיות כתופעה אובייקטיבית הקיימת בטבע ויש רואים אותה כסובייקטיבית. זאת אומרת כשית הסתכלות של השכל האנושי בתופעות הטבע. ההבדלים האלה אינם משפיעים על דעותינו. כי ברגע שהשכל האנושי יכול לסדר את מה שתרחש בטבע בסדר חוקי, סימן הוא שאין לנו לכך מידה מקרית. זמן רב לפני שנטלה חוק ההتمדה אמרה האמונה הטבעית מתוך אינטואיציה כי בתוך תחומי הטבע אין "יש מאין", ולפיכך הבריאה יכולה להיות רק על-ידי כוח העומד מעל לטבע. כמו כן ידעת האנושות באינטואיציה כי מקרה יולד רק מקרה. ואם יש חוקיות (או אם השכל יכול לתפוס את התופעות בצורת חוקים), סימן שכוח עליו כיוון את התהווות הטבע. הזכרתי בספריו "דורנו מול שאלות הנצח" את המשל היישן: מתוך שיפיכת דיון נוצרים רק כתמים. במקרה הטוב ביותר נכתב בצורה זו אות אחת. שירי הומروس אינם נוצרים משיפיכת דיון מקרית.

¹ השפה ספרי: "דורנו מול שאלות הנצח" שם. וראה גם עמ' 114.

לשני יסודות אלה של האמונה — אין בריהה בלי בורא ואין חוקיותו
בלי יד מכוכנת שכיוונה את הבריהה — מתווסף יסוד שלישי. החת' א-
אה ובהצמדה בין חלק לחלק. הנה הראייה; כמו דבריהם הותאמו והוצמדו עד שנוצר כח הראייה. קיימים לשם זה
עדשה, קשתית, רשות ואישון, לאישון ניתן כוח ההתאמה וכן ניתן
לעדשה. העין שנוצרה בצורה זו נקשרת על ידי עצב מיוחד לנוקדה
מיוחרת במותה. נוצר סידור זוגי של עינים כדי שלא תיווצר רק תמונה
בשיטה, כי אם ראייה סטראוסקופית (תמונה חללית). מי שקיבל את
המכשירים האלה, בכוחו לתרגם תמונה קטנטנות לממדיהם המציאו.
ניתנה לו היכולת לראייה צבעונית וכו' וכו').

דוגמה אחרת: כל התהליך הנפלא של האוכל ועיכולו. האוכל נכנע
דרך הפה, הלשון המוביילה את המזון מצד לצד, משורת שניים אחת
לחברתה ואחר כך לגורון. השניים המחלקות את המזון לחקלים
חקלים. הבולוטות היוצרות את הריר, המתמזוג עם המזון לשם עיבודו
הכימי הדרוש לגוף. הקיבה המשיכה בעבורה זו ויוצרת מצידה את
המיין הנחוץ בשלב זה. וננס שבנסים: הקיבה מעכלה את הכל, רק לא
את עצמה. המיעים לא רק שהם גורמים את העיכול כי אם קשורים
גם במלויונים צינורות דקים לכל חלק הגוף, המקבלים מתוך האוכל
המעוכל כל אחד בדיק מה שדרוש לו.

מאות הדוגמאות האחרות עוד אחת: השיתוף בין החלקים הגוף-
נים השונים ובין נפש האדם: בזידרצע תופסת העין סכנה, שומעת
האוון צעקה, קם האדם מכסאו, מרימים מהר את ידיו לאחיזה במכשיר,
מחלית לסכן את עצמו כדי להציל וועשה פעולות ההצלחה.

מסתכלת האמונה ותוהה. האם כל זה נוצר מאליו? האם יסכים הלב
שמקריות יצירה מקרים וכל זה הביא לידי תאום של אלף אלפי גור-
מים הפועלים ברגע אחד יחד לתפיסה, להרגשה, להפעלה ולעשיה?
המدع יכול לთאר חלק מהכחות הפועלם כאן. אולי פעם יגיע
לי תיאור כולם. אולם האפשרות לה סבירם היא ממנה ולהלאה. עוד
יותר רחוק הוא מהסבירת התהווותם. כל נסיון של השכל למצוא מנין
באו ואיך נוצרו המכשירים הבודדים, התאימים והצמודים,ណון לכש-
לון גמור. כshedaroon, ועוד יותר אלה שבאו אחריו, ניסו את זאת,

הסתמכו במיסטיות אשר יכולה לפיה דעת אסכולה מסוימת להסביר מודיע נשראים בעולם בעלי חיים המצוידים באופן הייעיל ביותר, אבל לא יכולה להסביר מניין בכלל ציוד זה והחצמדה המופלאה של חלקיו. היה זמן שחושו שאולי גם על כוכבים אחרים יש חיים. מחקר חדש שסוכם בזמן האחרון על ידי אונסקו²³⁵ שולל את ההנחה הזאת. הקירבה היתירה או המרחק הרבה בין השימוש ובין כוכבים אחרים אינו נותן את התנאים היסודיים לחיים. כבר בטרם הגיעו לשוו חוץ קרימ אחדים את משקל החלקיקים השונים ואת מהירותם תנעוותם בטמי פרטורות שונות, והגיעו לככל דעה שלא נשארו על כוכבים אחרים חמצן ומימן במידה מספקת לאפשר חיים עליהם. בפרק "חוק נתן ולא יעבור" שבספריו "דורנו מול שאלות הנצח" הבאת דוגמאות אחדות של התנאים שהצטברו ומצטברים יום יום מחדש בצדור הארץ וסבירו אשר רק קיום והצמדם נתונים לצמחים ולבעלי חיים (לרבבות בני האדם) לנשומם, לגודול ולהיותם. הצעתי על האיר המסובב את הצדור הארץ והמנגן עליו נגד אלפי אלפיים של כוכבי שביט שהיו מחריבים את כל החיים על האדמה אלמלא ההגנה הזאת. הזכרתי את האוון שבօיר ואת השפעתו המכרצה. תארתי את התהליך של חמצן, חנקן יפחמן וחוזר חלילה. במקום אחר תארתי את "נס המים". כל החומרים שבעולם מתפשטים בכל מעלה של חום ומתקווים בכל מעלה של קוח. חומר אחד יוצא מן הכלל: המים. וגם על המים חל אותו חוק פרט לטמפרטורה בין 0 למינוס 4 מעלות. במסגרת 4 מעלות אלו, מתפשט הקרה במקומות שבו היה צדוק²³⁶ להתקווץ. על ידי זה — ורק על ידי זה — עולה הקרה על המים בהתחלה הקפאוו במקום לרדת. זה — ורק זה — משאיר את הדגים בחיים באגמים וביארות המתכסים קרה, בהשアイדו מים בחלק התחתון. אליללא היוצא מן הכלל היחיד מחוק ההתפשטות וההתכווצות מזמן לא היו דגים בעולם פרט לדגי הים הגדול. על כן זה אמר נעים זמירות ישראל: "מה גדלו מעשיך ה'". וחוקר גיג בזמנו אומר "כאשר חוקרם אנו את תבל ומתרפאים למראת הודה והסדר הקבוע בה הרי אנו באמם לידי הכרה בכוח עליון וברוחה קוסמית העולה על כל אשר ישיג שכלנו המוגבל".)

.(235) The Origin of the Earth ע' 272

לשאלת הרע וחוסר השליםות בבריאות

אחרי שכבר נתחזקה האמונה מתעורר ספק רציני אחר: אם העולם נברא בידי כוח עליון, ואם כוח זה תיכנן את הכל בחוקיות ובהתאמאה, מודיע מצוים כל כך הרבה דברים רעים בעולם, — מחלות ומלחמות, שטפונות, רעידות אדמה וכדר! והמאמין שואל — היתכן? "חילתה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט?" ואם נראה כאילו ח"ו אין משפט, האפשר עוד להאמין בברוא העולם ושופט כל הארץ? אין לטשטש את הבעה הזאת. היא קיימת ואין אמרת בחינוך אם אין מטפלים בה? לחשובה הנכונה נגיעה בדרך מרכיבת. קודם לעילנו לברר את היקר הבעה עד שנגיע לשאלת שהאנושות טרם הצליחה למצוא לה פיתרון. על המבחן להבדיל היטב בין הרע הנעשה על ידי בני אדם לבין הרע הנגרם על ידי גורמים אחרים. לגבי הרע הנגרם על ידי בני אדם הבנת חופש הבחירה על כל מסקנותיו תבהיר כי אין שלוש אפשרויות אלא שתיים. אם בני אדם היו מוכנים להיות בובות ואוטומטיים בידי הכוח העליון, היה להם זכות להתלונן על כוח עליון שגרם לאסון. אולם בני אדם מודים כי לא היו מוכנים למה נוצרו בכלל אילו היו נבראים כבוכות. אף לא היו מוכנים או שום ערך בחייהם. אולם אם זה נכון, עליהם גם לדעת ולהבין כי את טענותיהם יש לכוון נגד האנושות ולא נגד ברוא העולם. הוא ברם נותן להם את האפשרות לעשות כל אשר להם הפש. אשמהם היא אם הם עושים רעות. עליהם להסיק מסקנות מרחקות לכת, עליהם לכוון את כל מעשיהם וכל פעולותיהם בכל כוחם ובכל מרצו להשגת המגמות הטוב והנעלוות. עליהם לניהל באופן בלתי פוטס את מלחמת הטוב ברע.

לאסון הנגרמים על ידי הטענה אין הסבר אחיד. לעיתים התשובה ניתנת מלאיה: הסבל בא בעונש. מאורעות היסטוריים כגון המבול, חורבן סדום ועמורה והטבחה המצרים ביום סוף מוכחים. וכי שהיה עד לנפילת גדמניה, אחרי כל מה שהיא הביאה על העולם, לא פקפק שכאן בא הרשע על עונשו. לעיתים בא הרעה לצרף את הבריות. אסונות משתפים מחנכים

ומאחדים את הסובלים ואף משפרים את אופיהם. לא פעם נבעו מתוך אהות ורעות, עוזה הדרית וטשטוש גבולות, גם גבורה ונכונות לkerja-בנות עד מסירות נפש. אנשים מתורמים מעלה בהשפעת אסונות משותפים. האנושות אינה מסוגלת, כפי הנראה, לעלות בעקבות וברציפות דרגה אחורי דרגה, התפתחותה הולכת בזרות גלים, בעליות ובירידות. המהפהכה הצרפתית גרמה לאסונות רבים. אבל אחריה נסתמנה עליה ניכרת של רמת האנושות. מלחמת העולם הראשונה הורידה אותנו לבירה עמיקה, אבל היא הולידה את הרעיון של חבר לאומי, אשר עם כל מגראותו וסילופיו לא ימוש מן העולם, עד שהייתה למציר אמיתי לאיחוד ולהגנה על שלום העולם. כן ראיינו חינוך באמצעות אסונות אצל עמו בימי ארבעים שנות הנודדים במדבר, בימי גלות בבל ועד ימי ה"מאורעות" בארץ.

במקרים אחרים מסתברים לנו אסונות — באותו אופן אשר לפי דעת פילוסופים שונים מהוות בכלל את ההסבר היחיד של הרע — כביתי של חוסר שלמות העולם. מי שראה את תפקיד האנושות כשותף של הבורא להשלמת העולם, רואה ב"רע" תביעה בלתי פוסקת למילוי תפקיד זה. מחלות וזעקות אלינו : תלמיד אנטומיה, תלמיד פיזיולוגיה, תלמיד כימיה וביאולוגיה, תלמיד תנאי אקלים וכל יתר מדעי הטבע עד שתוכל לרפא ולעקור את המחלה מן העולם. ביזמות וזעקות לייבוש, מדבריות ליישוב, שטפונות למניעתם ולהגנת הארץ במקומות המסתכנים וכדו', ושוב אנו חוזדים ומדגשים : מי שהיה רוצה לואות חיים ללא מטרה ומגמה יבוא ויתלונן שהעולם נברא בריה דינאמית ולא בריה סטאטית. אבל מי שראה את ערך חייו בכך שהבורא השאיר לו שדה רחוב לעבדו ולשמרו — אינו יכול יחד עם זה לשאל מודיע נברא העולם בלתי שלם.

לעתים קורה כי במשך הזמן דברים שנראו תחילת כאסונות מתגלים לאחר מכן למקור הטוב. דוגמא אחת מני רבות שהבאתי בספר היא שלטונו של בווין כאחראי למדייניות הבריטית בארץ-ישראל. רבות סבלנו ממנו וגורלם של הרבה אנשים הוחמר על ידו. אבל אילמלא המדיניות העיורית שלו, לא היה מגיע עניינו לאומות המאוחדות ולא היינו מישיגים את חרותנו.

במקרים שונים מסתבר לנו כי סבל הפרט הוא תוצאה מחוסר אפי' שרותו להמלט מגורל הכלל. חוקים חלים על ארץ שלמה. כלכלת היא אחידה לעם כולם. מטר יורה ומלךוש יורדים לאזר שלם או נעצרים ממנו. מלחמות אין פוגעות רק בבודדים כי אם בעם ובארץ. סדום ועמורה היו ניצלות אילו היו שם עשרה צדיקים. אמרו מכאן כי פרט לנס שאירע ללוות, אין צדיק בודד נמלט אם יורד אסון על אזר שלם. ואם הוא צדיק באמת או יהא סמוך ובטוח שימצא את גמולו בעולם האיתן. זאת אינה אמונה היהודית בלבד (אשר עליה טרם דברנו). כל אמונה טבעית מבינה, שהנפש אינה מסיימת את חייה במוות הגוף. גם הפילוסופיה הכללית, במידה שהיא מטפלת בבייה זו, מלמדת את הישארות הנפש. אפלטון שם את הוכחות בפיו של סוקרטס. كنت קובע תורתו זאת בספריו על "התבוננה השימושית". מנדلسון, ברגסן ואחריבים חווורים על דעה זו בשפטם הם.

אולם יש אסונות כה מחרידים שככל ההסבירים האלה אינם מספקים את האדם. הנפש סוללת מלראות תקופה בה אסונות רודפים אסונות שוד ורצח שליטים, מלחמות מלאות מגפות קזירות קציר רב ורב האדם הפקר הוא ונשף כמים. על כך אין תשובה לאמונה הכללית. יש תשובה ידועה לאמונה ישראל. לא אשכח את היום בו שמעתי رب ישראל, שעברו עליו שבעה מדרורי גיהנום וניצול, אומר: "ראינו שעבר עליינו ומן אשר תורתנו הוזירה אותנו שיבוא. האנושות הוציאה את ה' מקרבתה, וה' עונת על כך כמו שאמר מדרash יאנכי הסתר אסתיר פני". ראיינו תקופת הסתר פנים שההרהור בה בלבד מדכא עד עומק הנפש. אבל האזהרה בדברים לא: ייח ואילך ברורה היא וכל דור צריך לזכור אותה".

תשובות שונות מצטברות לשאלת הרע בעולם, ואין אדם שייטען שמצא את האמת, בכל אופן לא את כל האמת. אין בני תמורה מסווגים לים לבחון כלויות ולבד. ולפיכך כשם שאין לנו יודעים אם מי שנראה כצדיק הצדיק הוא או שהוא חוטא שנתחייב בעונש, כך אין לנו יודעים אם סופו של הרע לא יתברר כתוב. ואם רע מסויים אינו מהוות תביעה למלחמה נגד חוסר השלמות ותביעה למלא את תפקידנו לתיקון העולם במלכות שדי.

כיוון שתשובותبشر ודם אין יכולות להיות שלמות ואולי אין מספקות. יעמוד האדם בשל שאלת הרע שלא נפתרה בשלימותה בפני האפשרות להניה: שהעולם לא נברא בידי כוח עליון העומד מחוץ לטבע ומעל לטבע. או הוא יעמוד בפניו שלל הביעות: מניין החומר והאנרגייה, מניין ההסדר החוקי שבעולם, מניין כל התנאים המצטברים להיות יסוד לחיים שבעולם, מניין ההתחאה והחצמדה של חלקו הגוף וממשיריו פועלותיו, מניין הכח המתגלה בהיסטוריה המפיל את הרוי דנים ואת השואפים להשתלט בעולם. יצא שעלה האדם להסתפק לעת עתה בכך שבני תמותה אינם יכולים להבין את כל מה שכוח עלי אונשי עוזה, לדעת כי מי שסגור ומסוגר במסגרת מקום וזמן אינו יכול לתפוס כל מה שנעשה על ידי האין סופי. המאמין הרציני מרגיש את עצמו לא פעם תוהה ומבולבל, אבל לבסוף הוא עומד בפיתרון כל יתר השאלות ועל מה שאינו לו תשובה הוא אומר בעונתו של קהלה "אל תבהל על פיך ולאך אל ימהר להוציא דבר לפניו האלים כי האלים בשמות אתה על הארץ על בן יהו דבריך מעטים" (ה: א).

יחסודה של אמונה ישראל

פרט לסתויות מעטות עמדנו עד כה רק על מה שמכירה וambilנה האמונה הכללית הטבעית. אמונה בן ישראל מבוססת גם היא על הסתכלות נפשו בעולם ומלואו, בטבע ובהיסטוריה. אך הסתכלות מודרכת על ידי ספר הספרים — התנ"ך. שם ימצא אישור משכנע ללקח של אמונה הטבעית. הוא מבין כי הטבע אינו יכול לייצר את עצמו ולפיכך בודאי היה לפני הטבע ועומד מעל לטבע מי שבראו. ועתה בא התרבות ומלמדת אותו: "בראשית ברא אלhim את השמים ואת הארץ". הוא מרגיש שלטבע אין פעולות שרירותיות ופעולות מקרים כי אם שוררת בו חוקיות — והנה בא התנ"ך ומלמדו — "חוק נתן ולא יעבור" (תהלים קמ"ה: 1), "הידעת חוקות שמיים אם תשים משטרו בארץ" (איוב לח: לג). הוא רואה שהעולם אינו סטטי כי אם דינامي — בא התרבות ואומרת כסיהם דברי בריאות העולם: "אשר ברא אלותם לעשות". הוא רואה את התכונות המיחודות של

האדם העולה על יתר בעלי החיים — באה התורה ומלמדת אותו כי הוא נברא בצלם אלוהים. הוא מוצא בלבו כוח המאפשר לו ואיפילו רוחפו לפועל נגד כל מה שהיה מוסף לעשו ולהנתה, אם תוספת זו מלווה פגיעה בעני ובאיון, בחיש ובנרדף. עתה באה התורה ומלמדת אותו והוא לומד את כל המצוים על הגנת העני והאביון והיתום והאל-מנה, כי בצלם אלוהים הוא נברא "ואלהים יבקש את נרדף" (קהלת ג: טו). כל הרגשותו מראה לו שהוא חופשי בחחלוטותיו. ברצותו הוא קם וברצותו הוא יושב. ברצותו הוא עובד וברצותו מת עצל. אם שולט הוא ביצרו הוא עושה טוב, ואם לאו הוא עושה רע — והוא תוהה, אם אפשר להאמין באל עליון שהוא כל יכול ויחד עם זה בחופש בחירה לבני אדם. באה התורה ועונגה לו "החיים והמות נתתי לפניך הרברכה והקללה ובחרת בחיים" וגוי' (דברים לו: יט). הוא מרגיש בקרבו או רואה באנשים אחרים כוח יצירה, שכל עמוק ואינטואיציה גאנונית, והנה בא התנ"ך ומחזקו באומרו: "ותחסרוו מעט מלאהיהם וכבוד והדר תעטררו", אבל הוא גם מסתכל ורואה את האנשים שהתי-על וחתהלו "אני ואפסי עוד", ובא ריבון העולם והחריב אותם נפוליאון, מוסוליני או היטלר ימ"ש. הוא מתעמק בתורתו וכבר מוצא בתחילת האנשים המתוקמים ורוצחים לבנות "עיר ומגדל וראשו בשמיים" (בראשית יא: ד) והוא רואה מה נאמר ומה נעשה אתם ואת תוצאות מעשיהם.

יד ד' בהיסטוריה

מצא האדם חיזוק זה לאמונהו, יפנה גם לדברי ימי עמו. והנה ימצא שם: פעם אחת כובש עם של עבדים משוחררים, שאינם מלומדי מל-חמה, את הארץ מדי עמים חזקים. בפעם אחת משחרר מלך חזק ואדריה, את העם הקטן הזה ממעצרו. במקורה שלishi רוב רובן של אומות העולם — וביניהן אומות אויבות זו לזו אשר בשום הזדמנות אחרת אין הולכות יד ביד — יוצרות את היסוד החוקי להקמת המדיננה החדשה של אותו עם. והוא יחש את פשר הדבר, ויעין מחדש בספר הפסרים ושם ימצא את ההבטחה שניתנה לתת את הארץ הזאת

לבני אברהם יצחק ויעקב. עתה ישאל את השאלה ההפוכה: אם ניתנה הבטחה זאת מדוע נלקחה הארץ פעםיים מעמננו וגורשנו והוגלינו. שוב ימצא שם תשובה מפורטת: "אם בחוקתי תלכו וגו'" – "זאת בחוקותי תמאסו וגו'" (ויקרא כו:ג). ואם על זה יגיד: חורבן גולה אני מבין – אבל מדוע באו כל האסונות שעברו علينا בגולה? או ימצא גם את כל זה מתואר מראש לכל פרטיו ופרטיו בשתי התוכחות (ויקרא כה, דברים כח). ואם ימשיך לשאול: האם לא היו צדיכים לקבל אחריות נוספת עד שייבאו עליהם עונשין באהלה? ייעין בספר הנקבאים וימצא את הנבואה על חורבן שומרון וחורבן ירושלים וכל הסבל והגלוות, אבל גם על גאותם והוחרתו לארצם ולמולידתו. והוא יתפלא ויישאל את עצמו: متى נלמד לך? ! מתי נבין שהארץ נתנה לנו על תנאי? ! מתי נשמר את חוקות ה' ותורתו וניהה בני ברית נאמנים? ! כי אז נגיע גם לגאולה שלימה, לימות המשיח שהובי-חו על ידי נביינו.

מן ההיסטוריה החיצונית יעבר להיסטוריה הפנימית של עםנו. כל כמה שיתעמק יותר, אמונתו תלך ותחזק. הוא יזכיר כיצד מסר דור לדור את חווית גilio השכינה, את היום הגדול והגנורא, בו עמד העם כולו על שישה רבוֹא בניו יוצאי מצרים ושמע את קול אלוהים חיים מד' בר מותך האש: "אנכי ה' אלהיך אשר הוציאتك מארץ מצרים מבית עבדים". נאמנה לו חוויה זו בשל מסורת אבות, ואמנם מסורת הדברים מדור לדור חשובה מאד היא לעם ששמע "כבד את אביך ואת אמך". כשם שככל אード מאמין לאביו ולאמו, הם האמינו להוריהם והם להוריהם עד לדור שעמד לפני הר סיני. אבל גם החוקים והמשפטים הם עדות לגilio השכינה, כי הם עדים לרושם העמוק והמורע של חוויה זו. לא בנקל מפסיק עם שלם בשבת את כל עבודתו בחישש ובקצרה, במלאה וביבניין. אין תקדים בעולם שעם ישחרר את כל עובדיו יממה אחת בשבוע מכל עבודה ומכל תלות. רק הקראית זוכה את יום השבת לקדשו" תוך גilio השכינה מסבירה את קבלת כל החוקים. בסוף הפרק "תורה מן השמים" בספר "דודנו מול שאלות הנצח" ריכוזי את העדויות החשובות ביותר על נוכנות מסורתנו כי תורהנו תורה מן השמים היא. ויתור מכל מעיד על כך תוכנה. האדם גדרש להתי-

גביר על כל מה שהוא שפל בטבעו ולהתרומות לרמה הגבוהה ביותר של המוסר. התורה מצויה עלייך تحت לאחיך את אשר מגיע לו, והצנו הזוה מחייב אותך בין אם אתה שווה-מעלה עמו ובין אם הנך אחאב מלך אידיך וחוזק ונבות נתינך הקטן.

יתר על כן התורה מצויה تحت לאחיך גם ממה שלפי כללם המשפט היה מגיע לך, אם רק על ידי כך אפשר לעוזר לו ולבססו: פרט ועוללות, לפחות שכחה ופיה מסמנים את השיעובדים הסתוציאליים החוי קיים אשר בהם משועבדת כל בעלות. צדקה מופסת בתנ"ך מקום של "עשיות טובות" אצל עמים אחרים ובהתקפות מאוחרת. וה"אמת" נדרשת מכלנו, אולם היא גם בולטות מכל דף של התנ"ך. אין אף אחד מגדולי העם שה坦"ך יספר גודלו ולא יספר חולשותיו. עובדה זאת ייחידה היא במינה בספרות העתיקה, הרגילה בדרך כלל לשבח — ורק לשבח — את גיבורייה. הבדל יסודי זה בלבד הינו מספיק להעמיד כל קורא על המקור העל אנושי של התנ"ך. אמת בלתי משוחחת זו גם מחזקת מאד את דרישת התנ"ך שהאמת תהיה נר לרוגלי כל בני האדם. צדקה ומשפט, חסד ואמת, קדושה ושלמות, הם קווי היסוד של התנ"ך, והם גם חוררים ונשנים כדרישה בלתי פוסקת כלפי האנוש: הם מצינים את הדרך בה נלך, ואת המגמה אשר אליה נשאף. "צדקה ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך". "צדקה צדק תרדף". "מדבר שקר תרחק". "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אליהיכם". "תמים תהיה עם ה' אלהיך" ו"אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

המשורר הגרמני לסינגן המשיל משל וסיפר על אב שהיו לו שלושה בניים אהובים וטבעת יפה אחת. שרצה להורישה לאחד מהם. הוא נתן לאמן לעשות שתי טבעות נוספות, ואמר לבניינו כי הטעעת האמיתית תתגללה על ידי כך שבעליה יזכה למצוא חן בעיני אלוהים ואדם. נשתמש במקרה הזה לגבי אמונה וככירה. בלי שום ספק יכול גם כופר בעיקר להיות איש טוב, ואדם מאמין איש רע. אבל לא זו ולא זו הן תוצאות טבעיות מעמדת שני סוגים אנשים אלה. ספקו וכופר, אשר אינם מאמינים בבורא עולם ודעתם היא שהכל קבוע מראש על ידי סיבתיות מוחלטת שאין האדם יכול לעמוד נגדה, יכול לחשוב שמותר להם לפעול אך ורק לפני האינטלקטים שלהם. בין

כך אין הם בעלי הכרעה בעיני עצם. ואם כך, מروع לא יהיה העושר וההנאה למגמות חיים ? מצד שני מתחש המאמין העושה רעות לאמוֹנוֹ נתו לחולטיין. הוא יודע שני שמי שהיה לפני הטבע ועומד מעל לטבע ברא את הכל וברא אותו בצלמו ונתקן לו חופש בחירה, אבל הדרך אותו ומדריכו יום יום לסוד מרע ולעשות טוב. אסור לו שלא להשתדר לעשות את רצונו, הוא יודע לפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון, ולפיכך הכרחי הוא שאמינים בני מאמנים יהיו באופן, המזוכה אותם למצוֹן הן בעיני אלוהים ואדם. יכול כל מהן בכל רגע שאמונתו מחייבת אותו לעשות את הטוב, אז גם דוגמתו תהיה הדרך הטובה ביותר לחינוך לאמונה.

לאן אתה הולך

בראש דברינו ציינו כי החינוך לאמונה מתחילה בשאלת "דע מאין אתה ולאן אתה הולך". אם נראה לחניך את הדרך המסומנת במאמר זה בראשי פרקים, נקרב אליו לשאלת ותשובה גם ייחד. מנין בא העולם ? מאפס ואין. הוא נברא על ידי בורא העולם. לאן הולך העוי' למ ? לתקןו בשיתוף פעולה בין בורא העולם והאנושות. מנין בא האנוש ? מרצונו של בורא העולם. איך נברא האנוש ? בצלם אלוהים נברא. לאן הוא הולך ? לתקן עולם במלכות שדי ולהביא לכך שהעולם יהיה ראוי לביאת המשיח. ולפנוי מי כל אחד מתנו עתיד ליתן דין וחשבון ? לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא !